

görüntü kültürü üzerine soruşturma

SADIK YALSIZUÇANLAR
NACİ BOSTANCI
CİHAN AKTAŞ
MUSTAFA ACAR
NECİP TOSUN

Soruşturma Soruları

1. Görüntü kültürünün gündelik hayata etkileri konusunda ne düşünüyorsunuz?
2. Görsellik, sanat ve edebiyatta yoksullaşmaya neden oluyor mu?
3. Görüntü, insan ile hakikat arasında bir perde midir?
4. Görüntü sağanağı altında yaşamak bir simülasyona neden oluyor mu?
5. Görüntü ve gösterişe dayalı modern hayat, ahlakî alana nasıl etki ediyor?

Sadık YALSIZUÇANLAR

Batı resim ve heykel sanatının konkr dilinden farklı, büyük oranda yüz ve gök sembolizmine dayalı, hakikatin kürevî niteliğinin yansıdığı, Yaratıcı'nın değil, "yaratış"ın öykünüldüğü, özellikle portale ağırlık veren, Kutsal Kitab'ın bizatihi kendisinin konu edildiği, yanı sıra bilhassa kubbelerde gökle-

rin hakikatin dairesel niteliğine uygun biçimde minyatür örneğinin yeniden üretildiği, zaman zaman bir üst dil olarak küçük bir evren tasavvuru içinde, topyekûn hakikatin yansıtılmaya çalışıldığı, canlı, son derece dinamik (arabesk) ve deyim yerindeyse varoluşun, bir deveran halinde oluşu, zerrelere ve kâinatın hareket ilkesinin kendisinde makes bulduğu, malzemesi taş, ahşap, boya, kâğıt, maden ve cam olan muazzam bir “tasvir” ve bunun kullanıldığı heykel ve resim sanatının, aslında, İslam’ın bu alanla ilgili ilkelerinin, örnekler üzerinden ve tekil biçimde değil, adına “tevhid” denilen genel ve kurucu ilke temelinde gelişmiş olduğunu, bu ilkeye dayalı olarak sanatkarın özgür ve özerk bir alana açılabilmesini, tasvir yasağının ise idol (put) değil, ikon (mecaz) ekseninde geliştiğini görürüz. Tasvir yasağının İslam’ın tevhid ilkesinin vaaz edildiği “putperest” bir toplumda sıkı biçimde uygulanmasının son derece anlaşılır bir şey olduğunu da göz ardı etmeksizin düşünecek olursak geleneksel ve kutsal sanatlarda, “birlik” prensibine bağlı olarak nesnelere birer ikon ödevi görürler. Picasso, “Sanatsal üretim, asıl gerçeğe doğru bir gedik açmaktır.” der. İkon, bir bakıma, Picasso’nun söz ettiği gibi, heykelde de nesnenin ve parçalarının ikonik (başka ve asıl gerçeği ima eder) biçimde yer almasını sağlar. Özellikle Selçuklu sanatında, kabartma ve oymalarda, mimarinin bir boyutu olmak üzere, ibadet amaçlı veya sivil bütün yapılarında, surlarda, kalelerde, saraylarda yer alan ve “heykel”/resim sınıfına sokabileceğimiz türden eserlerde de bu ilke işlemiştir. Özellikle Bizans ve Sasani etkisinin bariz biçimde hissedildiği; ama İslam’ın batını ilkelerinden beslenen bu tarz eserlerde ikonik karakter kendisini açıkça gösterir. Bunun en genel düzeyde ilkesini, bir Hz. Mevlana rubaisinden izlemek mümkündür.

Hz. Pir der ki:

“Suret hemi-zillest.” Yani görünen her şey gölgedir.

Bu dizelerde, gerçek hayal ayrımının ve geleneksel İslam sanatının metafiziksel imaj dünyasının eksenindeki sorun da dile gelir. Geleneksel İslam sanatı, görünen her şeyin hayal olduğunu söyler. Ona göre, bizler hakikî olmayan, varlığı Varedici’nin varlığına bağlı olan birer gölge, birer hayalidir. Görünenler, görünmeyenlerin izdüşümü, gölgesi ve sonsuz suret imkânlarından biridir. Zira tecelli kesintisizdir ve her form, hakikatin birer yüzüdür o kadar.

Tezahür kelimesi, hakikatin kendisini izhar etmesi, dışa vurması anlamına gelir.

Form, gölge olunca sanatın mecaz ve mazmuna dayalı doğası belirir.

Kelime, resim, heykel veya müzik ne olursa olsun her form, bir soyutlama, mecaz, mazmun ve ikondur. Resim ve heykeli de bu gelenekte, bu bağlam üzerinden anlamlandırmak gerekir.

Geleneksel İslam sanatı, görünen her şeyin hayal olduğunu söyler. Ona göre, bizler hakikî olmayan, varlığı Varedici’nin varlığına bağlı olan birer gölge, birer hayalidir. Görünenler, görünmeyenlerin izdüşümü, gölgesi ve sonsuz suret imkânlarından biridir. Zira tecelli kesintisizdir ve her form, hakikatin birer yüzüdür o kadar.

İslam sanatlarında mecazın önemini belirtirken söz dönüp dolaşır mutlaka ikona gelir. İzzetbegoviç’in de ifade ettiği gibi “İslam sanatı bütünüyle insanın kendi esas kıymetini anlamasına yardım edecek bir ortam oluşturmayı amaçlar. Bu yüzden son derece nisbî ve geçici nitelikte de olsa put olabilecek her şeyi yasaklar veya engeller. Allah’ın görünmeyen huzuruyla insan arasında hiçbir şey bulunmayacaktır!”

Peki, “suret”ten yoksun bir sanatın nitelikleri neler olacaktır?

“Soyutlamalarla dolu bir duygu kabı” diyor İzzetbegoviç. Orada yansıtılan insanın bedeni değil ruhudur, ruhsal gerçekliğidir. Hakikatle aramızda perde oluşturan her şey puttur ve resmin bu içerikle üretilmesi yasaktır.”

Prof. Dr., Naci BOSTANCI

Stefan Zweig *Dünya Fikir Mimarları* isimli kitabında “Kazanova”yı anlatırken, onun yaşlandığında yazdığı hatıralara ilişkin aşağı yukarı şöyle der: O hiçbir zaman kendi yaklaşımına ihanet etmedi. Sadece bedenden bahsetti, tenin ötesine geçmedi. Kazanova’nın bu dünyayı algılama biçimi hayat tarzının bir fonksiyonu olmalıdır: Dünyevî zevkler, bedende biten bir insanlık. Kazanova tiplemesini bugün sadece kadın erkek ilişkileri için düşünmek yan-

liş olur. O artık her tür insanî ilişkinin egemen örnek modeli gibi önümüze çıkmaktadır. Siyaset, ekonomi, toplumsal hayat, aklımıza gelen her alanda insan ilişkilerinin görselliğe odaklı bir şekilde yürümesi, mahiyetin, arka planın son derece tali düzeyde ele alınması evrensel ve hegemonik bir Kazanova gerçeğiyle bizi yüzleştiriyor.

John Keane, kitle iletişim araçlarıyla birlikte siyasetin (birlikte mi demek lazım yoksa bir vesayet mi söz konusu?) asli ekseninden koptuğunu, imaj yaratma ve gerçeklik ne olursa olsun insanları bu imajlara inandırma sanatı olduğundan söz eder. Her tanım gibi buna da ihtiyatlı yaklaşsak bile açıklayıcılığı ve kapsayıcılığı etkileyici. Dünyanın her yerinde siyasetin sorunlara değil KİA üzerinden “miş gibi yapmaya” yönelmesi, performansın, başarının, becerinin iyi görüntü, ikna edici söz düzeni ve aynı şekilde bedeninin sunumu ile bağlantılı hale gelmesi manidar değil midir? Ekonomi gibi çok gerçek bir alan dahi bundan nasibini almaktadır. Dünyanın yaşadığı şu son kriz, 20 trilyon dolarlık paranın 120 trilyon

Mcluhan, kışkırtıcı metaforlarla süslediği Gutenberg Galaksisi isimli kitabında kulak ve göz medeniyeti diye bir ayrım yapar. Gözün ve kulağın “şeyler” hakkında ne kadar farklı veriler sunacağını tahmin edebiliriz. İnsanı ve dünyayı kavramanın çeşitli yollarını görselliğe indirgeyen bir akıl her ikisini de yoksullaştırmış demektir.

dolarlık görsel efekt yaratabilme “yeteneği”nin bir sonucudur. Ama görüntü zinciri bir yerden koptuğunda insanoğlu dramatik gerçeklikle yüzleşmektedir. Toplumsal hayatta insan ilişkilerinin, kolektif mecraların, sanatın, hatta dinin “yeni yüzü” görünürlük esaslıdır. Dinî hayatta dünyanın her yerinde ekranın “görünürlük” formatı üzerinden yeniden şekillenen bir dinî anlatı öne çıkmaktadır. Amerika’da ki yeni kiliseler artık dinî konulardır. Türkiye’de eskilerden görsel sunum imkanlarıyla retorik bileşkesinden tuhaf bir İslamî anlatı alana girmektedir. Elbette tüm bu gelişmelerden sanat da payını almaktadır. Dostoyevski gibi kavrayıcı bakışlarını insanın iç dünyasına, derinliklerine yönelten yazarların yokluğu kitlelerin talebi kadar yükselen yeni insan tipiyle de ilgilidir. Kolay okunan, hikayesini klip mantığıy-

la anlatan, gücünü kelime hokkabazlığından alan kitapların yaygınlığı bize yazar kadar okuyucu kitlesi için de bir fikir vermedir.

Mcluhan, kışkırtıcı metaforlarla süslediği Gutenberg Galaksisi isimli kitabında kulak ve göz medeniyeti diye bir ayrım yapar. Ormandaki “vahşi” kulak medeniyetine attır, o ormanı “kulağıyla” görür; beyaz adam ise “göz medeniyeti”ne aittir, o da görüntü üzerinden hayatın bir tasvirine sahip olur. Gözün ve kulağın “şeyler” hakkında ne kadar farklı veriler sunacağını tahmin edebiliriz. İnsanı ve dünyayı kavramanın çeşitli yollarını görselliğe indirgeyen bir akıl her ikisini de yoksullaştırmış demektir. Elbette böylelikle sanattan siyasete insanoğluna ait her tür varlık alanı bundan kendi payına düşeni alır.

Cihan AKTAŞ

Sanki tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kültür ve sanatın yanılmalı görüntüler tarafından biçimlendirildiği ve yayıldığı bir dönemden geçiyoruz. Bu biçimlendirilme ve yayılmanın hızı, kültür ve sanat eserlerinin yeni bir biçim ve içerik kazanmasına da neden oluyor. Sanatsal verim, süzülme için gerekli bir zaman ister. Görüntüler hızla geçerken gözlerimizin önünden, adeta somut gerçeklikten yayılan sahneleri perdeleyen bir duyu kaybına yol açıyor. Sanatın ihtiyaç duyduğu yalınlık ve sadelik, bu hızın oluşturduğu karmaşada ihmal ediliyor. Hayatı genişleten, farklı pencereler açan değerlerin uğradığı zafiyet, bir tutku sahibi olmaya ödenecek bedel konusunda kararsız ve üşengeç ruh halleri, sürü kültürüne eklemlenmeyi getiriyor.

Mahalle sokaklarında ilerleyen bir genç kız, bir pencerenin gerisinden kendisini izlemekte olan filanca dedikoducu teyzeyi değil, bir kamera bakışının kontrolünü hissediyor üzerinde. Mahallenin ışıkları, yerini kamera ışıklarına bıraktı sanki.

Cinsel imajlar açısından özellikle kadınları kontrol eden ve baskı altında tutan nivasa. artık erkeklere de benzeri bir baskıyı uyguluyor. İnsanın yeteneklerini derinleştirmesini, dolayısıyla insan olma sürecini tamamlamasını önleyen, tam tersi bir çarkı ise hızlandıran bir baskı, sözünü ettiğimiz.

Mevcut kültür ve sanat endüstrisinin bütün dünyayı kısıktırak kuşatan çarkında, dünyaya bakmayı yeniciden öğrenmenin imkânı var mıdır?

'Bakışları nahamrem olandan sakınmak gerek'. Bu dinî düstur, popüler kültür ve sanat endüstrisinden yayılan sahneleri izleme konusunda bir ölçüye duyduğumuz ihtiyacı haber veriyor. 'Namahrem' burada, sadece karşıt cinsle ilişkilerdeki ölçülerle alakalı olmayan, duyum kirlenmesine yol açacak ve insanı kendi derinliklerine yönelmekten alıkoyacak bütün yararsız sahnelerin bir bütünü olarak okunabilir.

Görüntü kültürünün yol açtığı görüş bulanıklığı ve körleşme karşısında zorunlu olan seçicilik, belli bir bilinç seviyesinin kazanımı yanında, içe bakışı derinleştiren bir hayat tarzı kurabilme becerisiyle de ilgilidir. Zamanın değerini bildiren bir seçiciliktir bu aynı zamanda.

"Doğa içerdedir." dermiş, Cezanne. Nitelik, ışık, renk, derinlik ancak vücudumuz onlara kabul verdiği için oradadırlar. Bedenin araçsallığından gerçek ve tinsel bir özgürleşme tarzı üretmeden, olgusala olan mahkûmiyetimiz sona ermeyecektir.

Bazen insanda taklit olan her şeyin duyurttuğu sıkıntıyı uyandıran çalışmalar, yorumlar, yüzeysellikleri oranında baskın oldukları bir şamatayla sunuldukları için de, emek verilmiş, özgün çalışmaların ve yorumların göz ardı edilmesine yol açıyorlar. Okur yazarlar olarak, taklit ve şamatayla, medyatik simülasyonlarla var kılınan yavanlığı ve yalanı eleştirirken, örtbas edileni, gizli saklı bırakılanı, tabular ve çağdaş hurafelerle görünmez kılınan ya da inzivaya sürüklenen görme ve gösterme gibi bir sorumluluğumuz var demek ki... Aynı zamanda, hayattan yükselen taleplerle, eleştirilerin daha dikkatli bir okumasını yapabilmemiz, kültür ve sanat alanlarında özeleş-tirel, üretken, daha önemlisi sebatkâr ve sadık olabilmemiz gerekiyor.

Doç. Dr., **Mustafa ACAR**

Görüntü kültürünün gündelik hayata birçok bakımdan etkileri var. Görüntü odaklı bir kültürde insanlar için özüne bakmayı bırakıp estetiğe, dış görünüşe, giyim kuşama daha çok önem veriyorlar. "İmaj her şeydir." "Çağımız imaj çağıdır." gibi sloganvari sözler aslında pek çok şeyi özetliyor. Özü bırakıp imaja bakılan, insanlara giydikleri kıyafet ve kullandıkları markalara göre değer biçilen bir çağda insanın kalıcı şeyler peşinde koşması, görünüşe aldanmamayı öğütlemesi zorlaşıyor.

Yukarıdaki soruya verilen cevapla bağlantılı olarak denebilir ki evet, görsellik sanat ve edebiyatta belirli bir yoksullaşmaya yol açıyor. Görselliğin öne çıktığı bir kültürel ortamda insanların kafası daha çok gelip geçici olana, özden çok görüntüye, ne olduğundan çok nasıl görüldüğüne, ne düşündüğünden çok nasıl giyindiğine... odaklı oluyor. Oysa aslolan hakikatin peşinden gitmektir, görüntünün değil. Bunun hem fiziksel anlamda görünüşe aldanmamak gerektiğiyle ilgili hem de dünyada her şeyin görüntüsünün ardında başka bir öz, anlam ve amaç aramak gerektiğine dair derin felsefi implikasyonları var. Sanat ve edebiyatın insanın hakikat arayışında iki önemli araç olduğu kabul edilirse, görselliğin, fiziksel görünümün, cinsel cazibenin, giyim kuşam ve görüntünün baskın hale gelmesi doğal olarak anlam arayışını, içe bakışı, derinlerde yatan şeyi yakalama kaygısını olumsuz etkilemektedir.

Görselliğin öne çıktığı bir kültürel ortamda insanların kafası daha çok gelip geçici olana, özden çok görüntüye, ne olduğundan çok nasıl görüldüğüne, ne düşündüğünden çok nasıl giyindiğine... odaklı oluyor. Oysa aslolan hakikatin peşinden gitmektir, görüntünün değil.

Görüntü ve gösterişe dayalı modern hayat, beklenebileceği üzere, ahlâkî alana olumsuz yansımaktadır. Bir yandan "Ye kürküm ye!" özdeyişinde ifadesini bulan ahlâk zaafı, insanlara düşünceleri ve eylemlerine göre değil de parasına puluna, makam ve mevkisine, elbise ve kaftanına göre muamele ediliyor ki bunun ahlâkî bir zaafiyet olduğu açık. Bir yandan da gösteriş tutkusu, başkalarına "caka satma," azametli görünme kaygısı lüks ve israfı körüklemekte, bu ise hem dinî bakımdan haram bir alana bizi taşıırken, bir yandan başkalarının ihtiyaçlarının karşılanmasında da işe yarayabilecek kıt kaynaklar ve nimetler az sayıda kişinin elinde çarçur edilmektedir.

Bütün bu sorunların üstesinden gelebilmek, görüntüye ve görünüşe aldanmayan, görselliğin ve gösterişin esiri olmamak, hiç kuşkusuz, neyin asıl neyin tali, neyin kalıcı neyin geçici, neyin önemli neyin aldatıcı olduğu konusunda sağlam bir dinî ahlâkî perspektif, biraz da kıt kaynak, verimlilik, etkinlik vb. kavramlardan örülü iktisat bilgisi gerektirmektedir.

Necip TOSUN

Görsellik, sanat ve edebiyatta yoksullaşmaya neden oluyor mu?

Görüntü kültürünün gündelik hayata etkileri konusunda ne düşünüyorsunuz?

Kuşkusuz bu soruların cevabını, muhatap, yazar ve zemin düzleminde ayrı ayrı sorgulamak gerek. Okur/muhatap nezdinde soruyu irdelersek, görsellik, sanat ve edebiyatı direkt olarak etkilemektedir. Teknolojik gelişmelerin insanlara yeni anlayışlar, yeni davranış ve ahlak biçimleri kazandırması yanında onların zevk ve tercihlerini bile belirler hale geldiğini söyleyebiliriz. Bunlardan en dikkat çekici olanı zaman olgusudur. Çağımızda dört bir yandan çeşitli uğraşlarla kuşatılmış ve eline bir yığın elektronik ve mekanik araç tutuşturulmuş olan modernizmin çocukları için zaman olgusu artık daha bir önem kazanmıştır. Artık günümüz insanı zamanını bu uğraşlara ve araçlara ayarladığından bu uğraşlar ve araçlar dışındaki zamanı çok iyi değerlendirmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle modern insanın sanata, kültüre ayracağı zaman dilimi de küçülmüştür. Bunlardan da çeşitli nedenlerle kaçınamayan modern insan, bu etkinliklere en kısa yoldan ve en az zamanda ulaşmak istemektedir. Zamanı elinden kaçırmış modern insanın bu konuda bulduğu ilk çözüm ise her şeyi “özet”inden yakalamak arzusudur. Bu da en az çabayla en çok faydayı sağlama arayışıdır. Burada çağın insanının yardımına “görsellik” koşmaktadır. Modern insanın gözdeşi olan görsel medya ile sinemanın cazibesini bu arayışlara bağlamak mümkündür. Artık yüzlerce sayfalık romanı haftalarca okumak yerine, o romandan uyarlanmış iki saatlik filmi seyretmek insanlara daha cazip gelmektedir. Çünkü modernizm, çocuklarına özet yaşamayı dayatmaktadır.

Görselliğin, çağın insanına cazip gelen ikinci yanı ise zaman olgusundan bağımsız “kolaycılık” yaklaşımıdır. Çünkü insanın görmek için çok büyük bir çaba sarf etmesi gerekmiyor ve görme onun doğasında hep var olan bir yeteneği. Bu yüzden televizyon karşısında saatlerini geçirmekten sakınmıyor. İnsan günümüzde imajlarla, sembollerle, görüntülerle düşünüyor ve bir şeyi görüntülerle daha çabuk algılıyor. Bu nedenlerle görüntüleme/gösterme modern hayat düşünüldüğünde oldukça fonksiyonel bir durumda. Ancak yine de o bildik örnekle nasıl fotoğraf resim sanatını, televizyon sinemayı yok edeme-

mişse, zamanın dayattığı realiteler de elbette yazınsal tür ve sanatları yok edemeyecektir. Ama modern insanın ritmiyle, temposuyla ve beklentileriyle örtüşmeyen yazınsal tür ve sanatlara “nazaran”, bu nitelikleri bünyesinde barındıran sanatların okur/muhatap/tüketici nezdinde “daha cazip” olacağını söylemek mümkün.

Sanat/edebiyatın, zamanın ritmine, nitelikli yazar/sanatçı kuşağının belli bir dönemde yoğunlaşmasına, yaşanan sosyolojik/tarihsel konjonktüre bağlı olarak kimi zaman daha yoğun, kimi zaman da daha az gündeme geldiklerini, ilgi gördüklerini biliyoruz. Aranırsa elbette bütün bunların hem istatistiksel hem de sosyolojik temelleri bulunabilir. Ama yaşananlar göstermiştir ki, sanat/edebiyat küçük zaman dilimlerinde sabitlenerek, üzerinden kalıcı sonuçlar üretebileceğimiz bir alan değildir. Çünkü sanat/edebiyat zaman aralıklarına hapsedilemez. Ancak artık çok somut bir gerçeği de görmezlikten gelemeyiz. 19. yüzyılda yaşamış büyük bestekârların, 20. yüzyılda yaşamış büyük ressamların, giderek geçtiğimiz yüzyılda yaşamış büyük edebiyatçıların günümüzde çıkmamış olması zamanın ritmiyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu nedenle, çağımızın görsellik çağı olduğu doğrusa bütün bunlardan, bu yoksullaşmadan görselliğin sorumlu tutulması akla yakındır.

Büyük kitleleri ekran başına çeken televizyon dizileri, görselliğin gücü ve değişen sanat edebiyat algısının en somut kanıtıdır. Günümüzde artık “hikâye anlatıcısı” değişmiş gibidir. Tarihsel serüven içerisinde, toplumlar, acılarını, sevinçlerini, birikimlerini hikâye formatıyla yarınlara aktardılar, taşıdılar. Bu yüzden aramızda hep bir “hikâye anlatıcısı” oldu: Masallarda, halk hikâyelerinde, menkıbelerde, mesnevîlerde, insanlığın yaşadığı sevinçler, acılar, kahramanlıklar, öğütler, ibretler, kısaca hayatın kendisi yer aldı. Hiç kuşkusuz bu televizyon dizileri, insanlığın yüzyıllardır ihtiyaç duyduğu hikâye anlatıcılığının “görselliğe” taşınmasıdır. Sanki hikâye anlatıcılığı yaşadığımız görsellik çağında hayatiyetini televizyonlarda, sinemalarda sürdürmektedir. Bu durumun neye malolduğu ise ayrı bir tartışma konusudur. ■